

Východiska pro pojetí právní výchovy na základních a středních školách

Doc. PhDr. VLADIMÍR ČÁRA, CSc.,
Výzkumný ústav pedagogický, Praha

Budování rozvinuté socialistické společnosti při přechodu od extenzivního k intenzivnímu rozvoji národního hospodářství, probíhající v podmínkách prudkého vědeckotechnického rozvoje a stále se prohlubující integrace socialistické soustavy, klade kvalitativně vyšší nároky na všechny občany socialistického státu jak pokud jde o pružné přizpůsobování se měnícím se podmínkám rozvoje společnosti, tak pokud jde o jejich aktivitu, iniciativu a tvořivost. Z toho vyplývají i nové požadavky na pedagogickou teorii a praxi. Vyjádřením těchto nových, náročnějších úkolů se stal dokument „Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy“, podle něhož se uskutečňuje postupná přestavba celé naší výchovně vzdělávací soustavy. Dokument, který vychází z politického programu Komunistické strany Československa vytyčeného na jejím XV. sjezdu a má charakter dlouhodobého kulturněpolitického programu, zaměřeného na další prohloubení demokratického charakteru a modernizaci celé výchovně vzdělávací soustavy, vyžaduje od socialistické školy, aby vychovávala na stále vyšší kvalitativní úrovni všestranně a harmonicky rozvinuté budovatele socialistické společnosti s komunistickým vztahem k práci, tělesně zdatné, schopné aktivně se podílet na společenské a veřejné činnosti, úspěšně pracovat v různých oblastech hospodářského a kulturního života společnosti, chránit a rozmnožovat její bohatství, připravené obětavě hájit socialistickou vlast a společenství socialistických států.

V tomto smyslu klade dokument především důraz na důsledné sjednocení výchovných a vzdělávacích požadavků v procesu výuky. Výchovně vzdělávací proces, probíhající ve formě školní výuky, představuje podstatnou část socializačního procesu dětí a mládeže. Cílové zaměření výchovně vzdělávacího procesu je v jistém smyslu didaktickou konkretizací cílového zaměření socialistické společnosti v dané etapě jejího rozvoje a musí proto vycházet z požadavků společenské praxe. Jelikož se společenská praxe uskutečňuje činností jedinců a činnostní výstupy jedinců nezávisejí — jak dokládá psychologie — jen na vstupních podnětech, ale i na vnitřních podmínkách těchto jedinců, na rozvoji

a struktury jejich osobnosti, musí cílové zaměření výchovně vzdělávacího procesu zahrnovat především požadavky na rozvoj a integraci osobnosti žáka jako budoucího aktivního občana našeho společenského systému. Nejde tedy jen o to, aby si žák osvojil v procesu vzdělávání znalosti, dovednosti a návyky potřebné k výkonu svého budoucího povolání, ale aby si osvojil v procesu komunistické výchovy i soustavu hodnot a cílové zaměření svého jednání, odpovídající požadavkům kladeným na občana socialistického státu v duchu socialistického způsobu života společnosti. Systém komunistické výchovy má tedy i zaručit, že znalosti a dovednosti získané jedincem ve vzdělávacím procesu nebudou zneužity k protispolečenské, negativně deviantní, sociálně patologické, reakční a rozvrtné činnosti, ale že budou využívány k optimalizaci reprodukce a k urychlení progresivního rozvoje socialistického společenského systému, k další integraci mezilidských vztahů v socialistické společnosti.

Z tohoto hlediska se právní výchova, zařazená do kontextu občanské a ideově politické výchovy, stává organickou součástí celkového systému komunistické výchovy dětí a mládeže na základních i středních školách.

Z faktu, že vedoucím cílem socializačního výchovně vzdělávacího procesu v podmínkách socialismu je utváření co nejvšestranněji rozvinuté, sociálně odpovědné, tvůrčí osobnosti jako subjektu plynulé reprodukce a progresivního rozvoje socialistické společnosti, vyplývá, že tohoto cíle lze dosahovat jen u jedinců adaptovaných sociálně. Proto cesta k realizaci kulturního ideálu všestranně rozvinuté osobnosti vede přes formování typické (modální) socialistické osobnosti, tj. osobnosti odpovídající socioekonomickým a sociokulturním podmínkám socialistické společnosti, která se identifikuje s reálným socialismem, s uvědomělou občanskou a pracovní kázní, s životním stylem odpovídajícím způsobu života socialistické společnosti. Při výchovném formování socialistické modální osobnosti jde především o přeměnu vnější, donucovací společenské regulace a kontroly individuálního chování a jednání v dobrovolnou vnitřní autoregulaci a sebekontrolu. Jde o interiorizaci normativních hodnot socialistické společnosti a o jejich přeměnu v motivační hodnoty, v autoregulativy spontánní činnosti individua.

Je specifikou socialistické společnosti jako společnosti s novou morálně politickou jednotou, založenou na principiální jednotě individuálních, skupinových a celospolečenských zájmů, že sociální adaptace může mít charakter dobrovolného, uvědomělého podřizování jedince morálním a právním normám socialistické společnosti. Skutečnost, že v důsledku odstranění vykořisťovatelských vztahů jsou právní normy v socialismu v zásadním souladu s normami morálními, umožňuje, že právní požadavky se mohou přeměňovat ve vnitřní regulativy chování jedince a postupně splývat s regulativy morálními.

Za těchto okolností je klíčovým úkolem právní výchovy na základních i středních školách formovat socialistické právní uvědomění žáka jako vnitřní regulativy jeho chování a jednání. Formování právního vědomí žáků je součástí procesu sociální adaptace probíhajícího ve výchovně vzdělávacím procesu, a tím i nutnou součástí formování socialistické morální osobnosti. Je možno říci, že protiprávní činy jedinců, pokud nejde o činy psychopatů, jsou vesměs důsledkem nedostatečného rozvoje právního vědomí, a tudíž i důsledkem so-

ciální maladaptace jedinců, důsledkem závad a chyb v socializačním procesu.

Dosažená úroveň sociální adaptace žáků, a tím i úroveň jejich právního vědomí nezávisí ovšem pouze na výchově ve škole, ale i na sjednocování školní výchovy s výchovou rodinnou a s výchovným působením společenských organizací a v neposlední řadě i na formativním působení sociálního prostředí, na celkové úrovni společenského právního vědomí. Nicméně škola jako specializovaná, odborná socializační instituce má na utváření právního vědomí dětí a mládeže podstatný vliv. Musí však počítat s tím, že právní výchova vzhledem k rozmanitosti a často i protichůdnosti vlivů působících na formování žákovy vědomí bude mít v některých případech i charakter převýchovy.

Formování právního vědomí ve výchovně vzdělávacím procesu není jednoduché. Bylo by nepřipustným zjednodušením problému představovat si, že podstata formování právního vědomí jedince spočívá v míře jeho informovanosti o platných právních normách. Nehledě na to, že i u dospělého občana je požadavek úplné informovanosti o právních normách nereálný, zkušenost nás upozorňuje na závažný fakt, že sama znalost právních norem ještě nebrání maladaptovaným jedincům v protiprávním jednání a že naopak sociálně adaptovaní občané jednají ve shodě s nimi i bez znalosti příslušných právních norem.

Seznamování žáka s právními normami regulujícími mezilidské vztahy a sociálně významné činnosti v našem socialistickém státě je samozřejmě také součástí formování právního vědomí, může však být účinné jen potud, pokud není formální, tj. pokud je přiměřené rozvoji žákových potřeb a zájmů, rozvoji jeho životního obzoru, jeho mezilidských vztahů a činností.

Za daleko podstatnější pro formování právního vědomí však považujeme pochopení historické nutnosti a společenské účelnosti socialistického právního řádu, nutnosti právní regulace společensky významného chování a jednání, pochopení základních principů, z nichž právní regulace společnosti vychází, a jejich souvislostí s ekonomickými a politickými principy sociální organizace v socialistické společnosti. Je zřejmé, že interiorizace takových principů, jako je socialistická zákonnost, spravedlnost, občanská rovnost, nedílnost práv a povinností, spjitost přesvědčování a donucení, odpovědnost za činy a zavinení a další, sama o sobě i bez znalosti všech příslušných normativních předpisů účinně reguluje činnost jedinců tak, že je v souladu se socialistickým právem. To znamená, že právní výchova vyžaduje kombinaci induktivního způsobu výuky se způsobem deduktivním. Deduktivní způsob výchovně vzdělávacího působení se v tomto případě jeví dokonce efektivnější a přiměřenější sociální zralosti žáků, kteří se dosud nemohli plně začlenit do konkrétních právních společenských vztahů, tedy nejen u žáků základní školy, ale i u žáků nižších ročníků středních škol.

Formování individuálního právního vědomí jako vnitřního regulativu činnosti jedinců nemůže být pouze záležitostí kognitivní. Účinnost právní výchovy závisí na propojení kognitivní stránky se stránkou emocionální. Nestačí, aby žák znal určité právní normy a pochopil principy, z nichž vycházejí, ale jde o to, aby se s nimi emocionálně ztotožnil, aby s nimi souhlasil, aby je přijal za své. Teprve tehdy, zaujme-li žák k určitým právním normám a principům

pozitivní emocionální stanovisko, stanou se osvojené znalosti jeho vnitřním přesvědčením a jejich dodržování jeho vnitřní potřebou, záležitostí jeho vlastního svědomí. Teprve emocionálně podložené znalosti nabývají pro žáka funkce motivačních hodnot, stávají se vnitřním regulativem jeho zájmové orientace, jeho postojů ke skutečnosti a jeho činnosti. Teprve pak se stávají pro žáka i kritériem hodnocení jednání druhých lidí i vlastního jednání.

K utváření právního přesvědčení nestačí osvojování příslušných právních poznatků ve verbálním vyučovacím procesu; musí být doplněno i osvojováním socialistických mezilidských vztahů v praktické činnosti. Teprve v procesu plánovitého činnostního zapojování do mezilidských vztahů má žák možnost konfrontace individuálních zájmů se zájmy skupinovými a celospolečenskými, konfrontace individuální smysluplnosti a sociální významnosti své činnosti a jejích výsledků. Z tohoto hlediska má zásadní význam pro formování právního přesvědčení jednak důsledné uplatňování metod kolektivní výchovy, jednak důsledné spojování školy se životem socialistické společnosti, zejména pak společensky prospěšná činnost žáků, ať už ve formě dobrovolných brigád, nebo letní pracovní aktivity mládeže, jejich výrobní praxe apod.

Specifickým problémem právní výchovy na základní škole i na školách středních je respektování psychické a sociální zralosti žáků ve věkovém rozmezí od 6 do 18 let, tj. v etapě dětství přes dospívání až po dospělost. Je nutno počítat s tím, že předpoklady pro kognitivní osvojování právních principů vznikají u žáků základní školy převážně až na druhém stupni. To znamená, že u mladších žáků převládá emocionální ztotožnění s normativními hodnotami socialistické společnosti na základě imitace emocionálně akcentovaných vzorů, neboť ke kognitivní interiorizaci právních norem a principů žáci postupně dozrávají psychicky i sociálně až v nejvyšších ročnících středních škol. Za těchto okolností je nutno předpokládat, že značnou část názorů, idejí a principů tvořících právní vědomí si budou žáci na nižším stupni osvojovat v konkrétní, emocionální podobě, v podobě morálních vzorů chování. Emocionálně podložená morální autoregulace a sebekontrola chování dětí bude v tomto případě předjímat kognitivní interiorizaci právních norem a principů u dospívající mládeže.

Základy systému právní autoregulace a sebekontroly na základě bezprostřední interiorizace právních norem a principů se mohou vytvářet teprve na druhém stupni základní školy. V této etapě může být emocionální systém morální autokontroly, žákův emocionálně podložený smysl pro spravedlnost postupně, podle dosažené úrovně psychické a sociální zralosti, kognitivně podkládán, doplňován a zároveň transponován ze sféry morálního vědomí i do sféry vědomí právního. Tato transpozice je ovšem nutná, aby žák pochopil rozdíly mezi morálními a právními normami, spočívající v rozdílné určitosti a závažnosti norem, v rozdílných sankcích uplatňovaných při porušení norem a v rozdílných garancích těchto norem. Na středních školách, zejména u žáků vyšších ročníků, se právní vědomí může utvářet již s oporou o mravní přesvědčení na základě životní zkušenosti zobecněné z hlediska morálních norem společnosti. Pod vlivem světového názoru dochází u žáků k hierarchizaci mravních přesvědčení, utváří se morální složka světového názoru, která vede

k morální stálosti osobnosti, umožňuje mladému člověku v konkrétní situaci zaujmout morální postoj jemu vlastní.

V utváření právního vědomí má podstatnou úlohu i rozvíjení volní stránky psychiky žáků. Na rozvoji volní stránky žákovy osobnosti závisí, zda se jeho právní postoje k sociální skutečnosti projeví i v jeho skutečném chování a jednání. V právní výchově jde totiž o to, aby činy jedince byly v souladu s právními normami nejen ve snadných situacích, kdy takové jednání je pro jedince výhodné, ale i v situacích obtížných, kdy je v rozporu s okamžitými zájmy jedince nebo se zájmy referenční skupiny, na niž je jedinec orientován. Uroveň právního vědomí jednotlivce nezáleží jen na tom, zda zná právní normy a chápe jejich principy a zda je schvaluje, ale i na tom, do jaké míry je s to požadavky právních norem i plnit. Právní přesvědčení představuje pouze určitou míru připravenosti jedince řídit své chování a jednání podle požadavků právních norem. V naší společnosti jde o to, aby právní přesvědčení mládeže vyústilo i v právní angažovanost, v reálné úsilí jedince uplatňovat požadavky práva, podložené vypěstovaným morálním smyslem pro spravedlnost ve vlastní činnosti i při hodnocení činnosti ostatních lidí.

Utváření právního přesvědčení a právní angažovanosti jsou úkoly, které může plnit právní výchova jediné v procesu plánovitého začleňování žáků do společenských vztahů. Je možno říci, že efektivita právní výchovy na základních i středních školách je závislá na úrovni socialistické kolektivní výchovy. Jestliže podstata člověka — z hlediska marxisticko-leninské teorie — spočívá v jeho společenskosti, pak souvisí právní výchova obdobně jako morální výchova přímo s výchovným utvářením sociální úrovně žákovy osobnosti v procesu kolektivní výchovy. V tomto smyslu je rozvíjení právní výchovy nerozlučně spjata s celkovou modernizací výchovně vzdělávacího procesu z hlediska všestranného rozvoje osobnosti žáka.

Vstupem žáka do školy se postupně mění jeho mezilidské vztahy. Bezprostřední interpersonální, emocionální vztahy, založené na sympatiích a antipatiích, které převládají v rodině, v herních a sousedských skupinách, nabývají postupně zprostředkovaného charakteru a mění se v regulované vztahy sociální. Na základě povědomí o společných cílech a úkolech a na základě skupinové kooperace vzniká postupně žákovský kolektiv jako sociální skupina s určitými skupinovými normami chování a jednání, s určitým uspořádáním vztahů a s určitou společnou cílovou orientací, která přesahuje rámec skupiny a má společenský dosah a význam. V určité obměně, na vyšší úrovni s přenosem kolektivistických dovedností probíhá tento proces i na středních školách.

Vstupem do školy si dítě postupně osvojuje roli žáka a učí se chápat i pedagoga nejen jako osobu, k níž má sympatie či antipatie, kterou má rádo nebo z níž má strach, ale jako učitele, tj. jako osobu jednající v učitelské roli, s určitým společenským posláním a s určitou autoritou garantovanou společností. V komplementárních rolích učitele a žáka nevystupují již jedinci jenom sami za sebe, ale v rámci statutárně určených práv a povinností jako členové určité společenské instituce, jíž je v tomto případě škola. Jsou vázání určitými předepsanými pravidly chování a jednání, obsah, metody a prostředky jejich činnosti nejsou určeny libovolně, ale normativně společensky. Žák si postupně

uvědomuje, že i učitel je členem organizovaného pedagogického kolektivu, učí se chápat roli ředitele, inspektora, pedagoga a ostatního personálu školy, postupně si uvědomuje roli KSČ, ROH, SRPS, patronátního závodu atd. Žák se učí chápat postavení PO SSM jako společenské organizace a osvojuje si i roli člena či funkcionáře PO SSM s pozdějším transferem na SSM a společenské zájmové organizace.

Žákova činnost se stává stále více činností diferencovanou a polymotivovanou. Spolu s činnostmi se diferencují i jeho role jako dítěte svých rodičů, člena kamarádské skupiny, třídního kolektivu, jako žáka a jako člena PO SSM atd. Dochází ke konfrontaci různých zájmů a různých rolí s různým očekáváním. Žákovy individuální dispozice se konfrontují s požadavky rolí, které přejímá. Společenská očekávání se konfrontují se žákovými osobními potřebami a zájmy. Žák je nucen k sebereflexi na základě společenské odezvy svého chování a jednání, ke konfrontaci svých možností a cílů. Je nucen konfrontovat individuální smysluplnost a sociální významnost svého jednání, musí se rozhodovat a musí určitým způsobem hierarchizovat své zájmy i své role.

V tomto složitém socializačním procesu vrůstání do sociálních skupin a sociálních rolí, kdy se postupně mění žákovo sociální prostředí a sociální očekávání, kdy se sociální očekávání zmožňují a formalizují, kdy je žák nucen volit alternativy svého chování a přizpůsobovat je sociálním normám, kdy se utváří na podkladě sociálního očekávání i sebehodnocení žáka, formují se zároveň i základy jeho sociální odpovědnosti a jeho právního vědomí.

Za těchto okolností jde především o to, aby socializační proces nebyl ponechán živelnosti, ale aby byl plánovitě školou a učitelem řízen tak, aby motivoval žáky k aktivnímu úsilí o dodržování společenských norem a pravidel chování a vedl je k odporu proti porušování norem, zásad a pravidel kolektivního a sociálního soužití. Identifikace s rolí žáka, s třídním kolektivem, s institucí školy a jejím režimem je klíčovým prostředkem formování právního vědomí žáků, a tím i celé právní výchovy na základní škole. Z toho vyplývá, že na způsobu řízení socializačního procesu dětí a mládeže, na důsledném uplatňování zásad socialistické kolektivní výchovy především závisí celková úroveň formování právního vědomí mladého člověka.

Současné výzkumy stavu výchovně vzdělávacího procesu na základní škole ukazují, že uplatňování metod socialistické kolektivní výchovy v procesu sociální adaptace žáků je jedním z klíčových problémů modernizace výchovy a podmínkou celkového rozvíjení a zkvalitňování jak morálních, tak i právní výchovy.

Na některých školách dosud přežívají tradiční metody direktivního, konformisticky orientovaného socializačního působení, založené jednostranně na vnějším donucení, na chápání žáka jako pasivního objektu vyučování, izolovaného z kolektivu žáků. Toto tradiční pojetí socializace se odráží v převážně jednostranném vzdělávacím působení nad výchovným, v hromadném, frontálním, verbálním vyučování orientovaném na reprodukční paměť nad skupinovým, problémovým vyučováním, orientovaným na rozvoj sociability a tvořivosti žáka.

Důsledkem tohoto deformovaného socializačního procesu je pochopitelně

negativní motivace žáků. Žák v takovém případě není motivován ke kooperačnímu výkonu zaměřenému na dosažení emocionálně akcentovaného cíle, nýbrž buzením obav z chybného výkonu a navozováním strachu z následných trestů. Jak u dítěte, tak u mladého člověka pak převládá divergentní vztah k roli žáka i ke škole jako instituci. Žák se podrobuje režimu školy pouze z donucení a nespojuje proto výchovně vzdělávací proces se svými autentickými potřebami a zájmy. Jelikož pak škola reprezentuje požadavky kladené na žáka společností, vzniká u žáka negativní emocionální vztah ke všem společenským, morálním i právním hodnotám a normám. Důsledkem takto pojatého socializačního procesu je, že se systém normativních společenských hodnot dostává do konfliktu se soustavou motivačních hodnot žáka, že sociálně významné aktivity pozbývají pro něho osobní smysluplnosti. Žák má tendenci normativní hodnoty a sociálně významné činnosti odmítat, ale protože je donucen je respektovat, snaží se je alespoň obcházet a vyhnout se jim.

Socializační proces je v zásadě narušen, což se nutně musí projevit i v narušeném morálním a právním vědomí a koneckonců i v narušení školní či občanské kázně.

Jak ukazuje sociální psychologie, může vést negativně motivační hodnocení žáka až ke vzniku syndromu neúspěšného žáka, který pak poznamenává celkový vztah mladého člověka k sociálnímu prostředí a vyvolává psychické obranné reakce, které mohou mít bezzásadově oportunistický, konformistický nebo i agresivně egoistický protispolečenský charakter a mohou vyústit v protiprávní jednání. Neúspěšný žák se dostává v podmínkách donucovacích socializačních metod na okraj třídního kolektivu a snaží se kompenzovat své neúspěchy v náhradních činnostech, které mu poskytují šanci na úspěch a mohou mít asociální nebo i antisociální charakter. Za této situace vznikají podmínky pro vytváření tzv. „part“, tj. zvláštních skupin mládeže lišících se od kolektivu tím, že jejich zájmová a cílová orientace není propojena s požadavky a cílovou orientací společnosti. Jakmile poskytne „parta“ mladému člověku možnost kompenzovat jeho neúspěchy v roli žáka jako člena třídního kolektivu, začne nutně přijímat skupinové normy party a dávat jim přednost před společenskými morálními a právními normami, neboť motivem skupinové konformity je obava ze ztráty členství ve skupině kompenzující komplex neúspěšnosti v roli žáka. Skupinová konformita k „partě“ je v tomto případě s to dovést jedince až k protiprávnímu jednání, a to i tehdy, zná-li právní normy i principy, z nichž vycházejí, a dokonce i tehdy, uznává-li jejich nutnost a společenskou účelnost. Kriminalistické sociálněpsychologické analýzy prokazují, že tyto „party“ se mohou velmi snadno přeměnit i v protispolečensky agresivní kriminální tlupy, v nichž je členství již přímo vázáno na zapojení do protiprávní činnosti.

Je nutno říci, že deformace socializačního výchovně vzdělávacího procesu způsobené odtržením vzdělávacího procesu od procesu výchovného, porušováním zásad socialistické kolektivní výchovy, potlačováním aktivity, iniciativy a tvořivosti žáků, nedostatečnou organizovaností volného času žáků atd. vedou k deformacím při utváření právního vědomí žáků, k celkovému narušení právní výchovy.

Metoda kolektivní výchovy prosazovaná socialistickou pedagogikou vychá-

zí z pozitivní, cílové a výkonové motivace žákovy aktivity, navazující na rozvoj jeho potřeb a zájmů. Jejím cílem je dosáhnout toho, aby se žák jako aktivní subjekt učení identifikoval s třídním kolektivem orientovaným na společensky významné cíle, aby tak došlo k paralelnímu výchovnému působení učitele a třídního kolektivu, společenských a skupinových norem. Jestliže se žáci v progresivně společensky zaměřeném kolektivu mohou plně realizovat, umocňuje se tím výchovné působení učitele. Za těchto okolností se vztahy mezi žáky stávají organickou součástí výchovně vzdělávacího procesu, vytvářejí se podmínky pro využívání organizačních forem skupinového vyučování a žák se učí nenásilnou cestou harmonizovat individuální zájmy se zájmy skupinovými a celospolečenskými, učí se střídát role řízeného a řídicího, hledá optimální uplatnění v dělbě společenských činností odpovídající jeho individuálním dispozicím. Vytváří se u něho smysl pro kolektiv a smysl pro spravedlnost.

Rozvoj právního přesvědčení a právní angažovanosti žáka závisí na úrovni harmonizace osobnostního smyslu a společenského významu žákovy činnosti. Této harmonie lze dosáhnout jedině v procesu kolektivní výchovy, v němž se utváří i žákův smysl pro kolektiv, jeho odpovědnost ve vztahu ke kolektivu, která tvoří základ společenské právní odpovědnosti. Socialistická kolektivní výchova vytváří optimální podmínky jak pro všestranný rozvoj žákovy osobnosti, tak pro jeho společenskou odpovědnost, pro rozvoj jeho morálního a právního vědomí. Přitom platí, že úroveň rozvoje jedince je v podmínkách kolektivní výchovy stimulem rozvoje ostatních jedinců a koneckonců i stimulem rozvoje socialistické společnosti jako celku.

Aniž bychom předbíhali závěry soustavného teoretického a empirického výzkumu, usilujícího o zkvalitnění právní výchovy na základních a středních školách, můžeme shrnout východiska pro koncipování základů právní výchovy žáků těchto škol na základě dosavadních teoretických a praktických zkušeností zhruba do čtyř bodů:

1. Podstatou právní výchovy na základních i středních školách je formování právního vědomí žáků, proto je zkvalitňování právní výchovy organicky spjata s procesem personalizačním, s celkovou modernizací výchovně vzdělávacího procesu z hlediska formování všestranně harmonicky rozvinuté, sociálně odpovědné tvůrčí osobnosti žáka.
2. Formování právního vědomí žáka, probíhající v socializačním výchovně vzdělávacím procesu, není jen kognitivním osvojováním právních norem a právních principů, ale musí zasahovat i emocionální a volní stránku žákovy psychiky; je zároveň formováním právního přesvědčení a právní angažovanosti žáka.
3. Efektivita právní výchovy — zaměření na identifikaci žáka s rolí občana našeho socialistického státu — závisí na důsledném respektování psychické a sociální zralosti žáků, na propojení právní výchovy s morální výchovou a s ideově politickou a občanskou výchovou.
4. Formování právního vědomí probíhá jednak v procesu kulturace, osvojováním společenských zkušeností, jednak v procesu sociální adaptace osvojováním mezilidských vztahů, utvářením vlastní sociální zkušenosti žáků při jejich plánovitěm začleňování do společenských činností.

Úroveň právní výchovy je proto závislá na důsledném uplatňování zásad socialistické kolektivní výchovy.

LITERATURA

- Helus, Z.: *Pojetí žáka a perspektivy osobnosti*, Praha, SPN 1982.
Jakovlev, A. M.: *Zločinnost a sociální psychologie*. Praha, Orbis 1973.
Kaláb, M.: *Modernizace výchovně vzdělávacích cílů z hlediska všestranného rozvoje osobnosti žáka*, Praha, VÚP 1982.
Lukaševa, J. A.: *Socialistické právní vědomí a zákonnost*, Praha, Orbis 1976.
Podgórecki, A.: *Sociologie práva*, Praha, Svoboda 1966.
Uledov, A. K.: *Struktura společenského vědomí*, Praha, Svoboda 1973.

ВЛАДИМИР ЧАРА

ИСХОДНЫЕ ПУНКТЫ ПРАВОВОЙ ПОДГОТОВКИ В ОСНОВНЫХ И СРЕДНИХ ШКОЛАХ

Правовая подготовка представляет органический компонент системы коммунистического воспитания молодого поколения. Успешность формирования правового сознания обусловлена социальной адаптацией детей и молодежи, добровольным и сознательным подчинением индивида требованиям нравственных и правовых норм социалистического общества. Принципиальная согласованность правовых и нравственных норм в социализме способствует тому, что правовые требования могут превращаться во внутренние регулятивы поведения и сливаться постепенно с регулятивами морали. Формирование социалистического правового сознания как внутреннего регулятива поведения и поступков является ключевым заданием правовой подготовки молодежи в основных и средних школах. Однако и в процессе правовой подготовки школа должна сочетать свое воспитательное воздействие с воспитанием в семье и в других общественных организациях. Учитывая возможность влияния противоречивых факторов социальной среды, в которой протекает еще жизнь некоторых учащихся, правовая подготовка в школе должна иметь также ха-

рактер перевоспитания. Формирование индивидуального правового сознания как внутреннего регулятива деятельности индивида не может заключаться только в познавании, – знание правовой нормы еще не исключает возможность противозаконных поступков.

Существенным является осознание общественной целесообразности социалистического правового порядка и отождествление с его принципами. Только положительное эмоциональное отношение к правовым нормам и принципам может обусловить превращение усвоенных познаний во внутреннее убеждение, на основании которого они становятся внутренним регулятивом ориентации интересов, критерием оценки поступков других людей и своих собственных. Поэтому усвоение правовых познаний должно сопровождаться усвоением социалистических взаимоотношений между людьми в сфере практической деятельности, в условиях кофронтации индивидуальности осмысленности, и социальной значимости этой деятельности. Таким образом, эффективность правового воспитания (подготовки) зависит от уровня вовлеченности учащихся

в процесс общественных взаимоотношений, начиная с поступления учащегося в I-ый класс основной школы, в процесс коллективного социалистического воспитания.

Положительная, целевая и рабочая мотивировка активности учащегося продолжая развитие его запросов и интересов, ведет его к отождествлению с коллективом класса, возникает

параллельное воспитательное воздействие учителя и классного коллектива, общественных и групповых норм. Возможность проявления личных свойств в этом коллективе не позволяет учащемуся компенсировать некоторые случайные неудачи в области дружб, нежелательных поступков, которые могут иметь асоциальный и даже противообщественный характер.

VLADIMÍR ČÁRA

STARTING POINTS FOR THE CONCEPTION OF LAW EDUCATION AT ELEMENTARY AND SECONDARY SCHOOLS

Law education forms an organic part of the system of communist education of the young generation. The condition of success in forming legal consciousness is the social adaptation of children and young people, voluntary and conscious subordination of the individual to the moral and legal norms of the socialist society. The underlying harmony of legal and moral norms under socialism makes it possible for the requirements of law to be changed into inner regulators of behaviour and to become gradually merged with moral regulators. Formation of the socialist law consciousness as an inner regulator of behaviour and actions is the crucial task of law education at elementary and secondary schools. But in law education, too, the school must integrate its educational influence with that of the family and other social organizations. With regard to the possibility of adverse influences of the social environment in which some pupils are still living, law education has also the character of reeducation. Formation of individual law consciousness as an inner regulator of the individual's activities cannot be only a matter of cognition, knowledge of the legal norm does not preclude unlawful behaviour. It is essential to understand the usefulness of the socialist legal order and to identify oneself with its principles. It is

only when the attitude to legal norms and principles becomes positive and emotional that the condition is fulfilled for the transformation of the knowledge acquired into inner conviction, on the basis of which the legal norms and principles become the inner regulator interest orientation, a criterion for the appraisal of other people's and one's own behaviour. Therefore, acquisition of legal knowledge must be accompanied by that of socialist interhuman relations in practical activities, in the confrontation of individual purposefulness and social significance of these activities. The efficiency of law education is therefore dependent on the level of pupils involvement in social relationships starting with the pupil's entry into the first year of the elementary school, on socialist collective education.

Positive motivation of the pupil's activity as to goal and performance, following up the development of his needs and interests, leads pupils to identify themselves with the class collective, there is a parallel educational influence if the teachers and the class collective, of social and group norms. The possibility of self-realization in this collective prevents the pupils from seeking compensation for any possible failures in compensatory, undesirable activities, which may have an un-social or even anti-social character.